

TEXNOLOGIYALAR VA INNOVATSIYALAR UNCTAD HISOBOTIGA KO'RA DUNYO VA RIVOJLANAYOTGAN MDH DAVLATLARINING INNOVATSIYALAR VA SUN'IY INTELLECT DARAJASINING KO'LAMI.

Norbayeva Dilnoza Darvishaliyevna

Jizzax Politehnika instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11398636>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-May 2024 yil

Ma'qullandi: 25-May 2024 yil

Nashr qilindi: 31-May 2024 yil

KEY WORDS

raqamli iqtisodiyot, sun'iy
intellect, innovatsion rivojlanish,
yashil sanoat, chegaraviy
texnologiyalar.

ABSTRACT

Yashil innovatsiyalar - kamroq uglerod ta'siri bo'lgan tovarlar va xizmatlar - rivojlanayotgan mamlakatlarga iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va texnologik imkoniyatlarni oshirish imkoniyatlarini ta'kidladi. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi ham rivojlanayotgan mamlakatlar qatorida texnologik imkoniyatlar va sun'iy intellektning imkoniyatlaridan keng foydalanmoqda. Hisobotda sun'iy intellekt, ma'lumotlar almashinuvi, havfsiz tovarlar interneti va elektr transport vositalari kabi 17 ta yashil va chegaraviy texnologiyalarning bozor hajmi va ularning ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlari tahlil qilingan. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ushbu yashil texnologiya inqilobida yaratilgan qiymatdan ko'proq maxsulot olish va undan o'z iqtisodlarini rivojlantirish, ularni zarbalarga chidamliroq qilish va tengsizliklarni kamaytirish uchun foydalanish vaqti keldi.

UNCTAD o'z hukumatlari va biznes hamjamiyatlarini yanada murakkab va yashil sektorlarga sarmoya kiritishga, texnik ko'nikmalarni oshirishga va yashil sanoatni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan texnologik infratuzilmaga investitsiyalarni kengaytirishga chaqiradi. Ushbu evolyutsiyani qo'llab-quvvatlash uchun hisobot xalqaro hamjamiyatni rivojlanayotgan mamlakatlarda rivojlanayotgan yashil sanoatni global savdo qoidalarini ko'proq qo'llab-quvvatlashga va ushbu mamlakatlarga texnologiya uzatishni osonlashtirish uchun intellektual mulk huquqlarini isloh qilishga chaqiradi.

Yashil texnologik bo'shliq mamlakatlar o'rtasida kengayib bormoqda

Biz, yashil va sanoat texnologiyalariga asoslangan texnologik inqilobning boshida turibmiz - va rivojlanayotgan mamlakatlar to'lqinni erta ushlarlari kerak. Oldingi texnologik inqiloblarda ko'rsatilganidek, erta qabul qiluvchilar tezroq oldinga siljishlari va afzalliklarni uzoqroq vaqt davomida olishlari mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ushbu yangi texnologik inqilob bilan bog'liq bo'lgan yuqori mahsulдорlikdan foydalanish va sayyoramizni himoya qilishga yordam berish bilan birga iqtisodiy jihatdan mukammallashish vaqti keldi. Siyosatga yetarlicha e'tibor bermaslik yoki ko'nikma va salohiyatni oshirishga yo'naltirilgan investitsiyalar yetishmasligi tufayli ushbu yashil texnologik to'lqinni o'tkazib yuborish uzoq davom etadigan salbiy oqibatlarga olib keladi. Hisobotda yoritilgan sun'iy intellekt, tovarlar

interneti va yashil vodorod kabi 17 ta chegaraviy texnologiyalar allaqachon 1,5 trillion dollarlik bozorni zabt etti, bu bozor 2030 yilga kelib 9,5 trillion dollardan oshishi mumkin - bu Hindiston iqtisodiyotining hozirgi hajmidan taxminan uch barobar ko'p. Ammo hozirgacha iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar ko'p imkoniyatlardan foydalanmoqda va iqtisodiy rivojlanayotgan mamlakatlarni ortda qoldirmoqda. Rivojlangan mamlakatlardan yashil texnologiyalarning umumiy eksporti 2018-yildagi qariyb 60 milliard dollardan 2021-yilda 156 milliard dollardan oshdi. Xuddi shu davrda rivojlanayotgan mamlakatlar eksporti xuddi shunday boshlang'ich 57 milliard dollardan atigi 75 milliard dollargacha ko'tarildi. Uch yil ichida rivojlanayotgan mamlakatlarning global eksportdagi ulushi 48 foizdan 33 foizgacha pasaydi.

Rivojlanayotgan mamlakatlar chegaraviy texnologiyalardan foydalanishga kamida tayyor. Chegara texnologiyalari mahsuldorlikni oshirishi va turmush darajasini yaxshilashi mumkin. Misol uchun, robototexnika bilan birgalikda sun'iy intellekt ishlab chiqarish tizimlarini o'zgartirishi mumkin, 3D bosib chiqarish esa tezroq va arzonroq kam hajmli ishlab chiqarish imkonini beradi. Ammo bir nechta rivojlanayotgan mamlakatlar raqamlashtirish va ulanishga tayanadigan chegaraviy texnologiyalardan foydalanish uchun zarur imkoniyatlarga ega. Ularga blokcheyn, dronlar, genlarni tahrirlash, nanotexnologiya va quyosh energiyasi kiradi. Bu ko'rsatkichlar mamlakatlarning chegara texnologiyalariga tayyorgarligini baholaydi. U beshta "qurilish bloki" asosida 166 mamlakatning "tayyorlik indeksi" reytingini taqdim etadi: AKTni qo'llash, ko'nikmalar, tadqiqot va ishlanmalar (R&D) faoliyati, sanoat faoliyati va moliyadan foydalanish. Umuman olganda, yuqori daromadli, iqtisodiyoti barqaror, xususan, AQSh, Shvetsiya, Singapur, Shveysariya va Niderlandiya davlatlaridir. Rivojlanishga eng yaqin, tayyor mamlakat Xitoy 35-o'rinni egallagan bo'lsa, Braziliya (40), Hindiston (46) va Janubiy Afrika (56) keyingi o'rinlarni egalladi. Xitoyning chegara texnologiyalarini ishlab chiqarish va innovatsiya qilish imkoniyatlari bilan solishtirganda kutilganidan pastroq mavqega ega bo'lishi, birinchi navbatda, internet qamrovi va keng polosali ulanish tezligidagi shahar va qishloq nomutanosibli bilan bog'liq. Hisobotda ta'kidlanganidek, rivojlanayotgan mamlakatlar oldingi innovatsiyalardan sakrab o'tish va tezda oldinga siljish uchun chegara texnologiyalaridan foydalanishi mumkin, bu esa allaqachon amalga oshirilayotgan tadbirlarga misol bo'la oladi. Tayyorlik indeksi, masalan, Osiyodagi ba'zi rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan, Hindiston, Filippin va Vetnam - kutilganidan ham yaxshi natijalarga erishayotganini ko'rsatadi. Ularning yuqori ko'rsatkichlari haqiqiy indeks reytinglari va aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadlar bo'yicha prognoz qilingan reytinglar o'rtasidagi kata farq sifatida o'lchanadi. Umuman olganda, bu infratuzilmaga investitsiyalarning ko'payishi, texnik ko'nikmalar va qulay biznes muhiti natijasida yuzaga keladi. Hindiston kutilganidek 67 pog'onaga ko'ra eng yuqori ko'rsatkich ko'rsatmoqda, undan keyin Filippin (54 pog'ona yaxshi) va Vetnam (44 pog'ona yaxshiroq). Hindiston ilmiy-tadqiqot va AKT sohasida yaxshi natijalarga erishmoqda. Bu ularning nisbatan arzon narxlarda mavjud bo'lgan malakali va yuqori malakali kadrlar zaxirasini aks ettiradi. Filippin va Vetnam sanoat bo'yicha yuqori reytingga ega. Bu yuqori texnologiyali ishlab chiqarish, xususan, elektronika sohasiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmining yuqoriligini ko'rsatadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarning sun'iy intellekt va elektron rivojlanishdagi yaxshi siyosati va adolatli savdo qoidalariga amal qilishi yashil innovatsiya imkoniyatlarini kengaytiradi. Yashil innovatsiya imkoniyatlari vaqt bilan bog'liq va faqat siyosatdagi o'zgarishlar orqali

qo'lga kiritilishi mumkin, ularsiz darchalar yopilishi mumkin. Braziliya va Xitoy kabi imkoniyatlardan foydalangan davlatlar buni hukumat siyosatini o'z ichiga olgan kuchli javoblar orqali amalga oshirdi, masalan, Xitoyning 2006 yilda biomassa sanoatining dastlabki rivojlanishini rag'batlantirgan qayta tiklanadigan energiya qonuni. Bu quyosh energiyasini subsidiyalash, ko'rgazmali dasturlar va xususiy sektor tashabbuslari bilan qo'llab-quvvatlandi. Rivojlanayotgan mamlakatlar yangi texnologiyalar bilan bog'liq iqtisodiy yutuqlarni qo'lga kiritmoqchi bo'lsalar, ularning kompaniyalari kerakli imkoniyatlarga ega bo'lishi kerak. Bu nafaqat ilmiy yoki texnik ko'nikmalarni, balki zarur siyosat qoidalari hatto infratuzilmani ham o'z ichiga oladi. Ammo rivojlanayotgan mamlakatlar o'zlaricha imkoniyatlarning yashil darchasidan foydalana olmaydi. Ular savdo qoidalari, iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij kelishuviga mos keladigan qulay xalqaro iqtisodiy ko'lamga muhtoj. Aks holda, rivojlanayotgan davlatlar yangi yashil sektorlar paydo bo'lishi va o'sishi uchun kurash olib boradi va toza va samaraliroq ishlab chiqarish ularning tizginidan chiqadi.

Chegara texnologiyalari tayyorlik indeksi

166 davlatning chegaraviy texnologiyalardan foydalanishga tayyorligi reytingi bo'yicha MDH davlatlari va Afg'oniston respublikasining ko'rsatkichlari.

Ko'rsatkichlar	AKT darajasi	Ko'nikmalar darajasi	AR-ge darajasi	Sanoat darajasi	Moliyaviy darajasi
Tojikiston	160	118	140	138	151
Rossiya Federatsiyasi	43	32	13	54	69
Qirg'iziston	107	103	119	111	113
Qozog'iston	82	36	69	69	124
Afg'oniston	164	150	114	151	165

Xulosa

1. Hukumatlar va global hamjamiyat savdo, intellektual mulk va iqlim o'zgarishi bo'yicha xalqaro shartnomalar bo'yicha barqarorlikni ta'minlash uchun yashil texnologiya bo'shlig'ini yopish uchun.
2. Hukumatlar atrof-muhit, ilm-fan, texnologiya, innovatsiya va sanoat siyosatlarini muvofiqlashtirish.
3. Xalqaro savdo orqali hamkorlikni kengaytirish. Savdo qoidalari rivojlanayotgan mamlakatlarga yangi paydo bo'lgan yashil sanoatni tariflar, subsidiyalar va davlat xaridlari orqali himoya qilishga imkon berishi kerak.
4. Savdo qoidalarini xabardor qilish uchun kamroq uglerod izlari bo'lgan mahsulotlar haqida ma'lumot berish bo'yicha global tashabbus. Va yashil innovatsiyalarni rag'batlantirish uchun ko'p tomonlama fond.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Darvishaliyevna, N. D. (2023). INNOVATSION RIVOJLANISH SHAROITIDA SANOAT KORXONALARINING IQTISODIY SALOHİYATINI BOSHQARISH. BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(1), 62-66.
2. Darvishaliyevna, N. D. (2024). Corporate Position, Risk and Brand in Achieving Financial-Economic Stability. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 3(4),

613-619.

3. Norbayeva, D. D. (2023). MENEJMENTDA BOSHQARUV USLUBINI JORIY ETISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTDAN FOYDALANISH AHAMIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 2(8), 163-166.

4. Usmonova, S. S. (2022). AQSH YAPONIYA FIRMALARIDA XODIMLARNI BOSHQARISH XUSUSIYATLARI. Экономика и социум, (12-2 (103)), 172-176.

5. Usmanova, S., & Kulanova, D. A. (2024). ASSESSMENT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN UZBEKISTAN'S REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT AND CITY SYSTEM. Miasto Przyszłości, 47, 854-859.

6. Kulanova, D. A., & Usmanova, S. S. (2024). TURIZM SANOATIDA BOZOR SEGMENTATSIYASINI MEYORLASHTIRISHGA QARATILGAN TADBIRLAR. Educational Research in Universal Sciences, 3(4 SPECIAL), 256-260.

7. Axmedova, Y. S. (2024). INVESTITSIYA LOYIHALARI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING MAZMUNI VA MOHIYATI. Educational Research in Universal Sciences, 3(2), 521-524.

8. Ахмедова, Ю. С. (2023). Инвестициялар-Иқтисодиётни Модернизациялашнинг Бош Омили. Barqarorlik Va Yetakchi Tadqiqotlar Onlayn Ilmiy Jurnali, 3(1), 226-229.

9. Sunatullayevna, A. Y. (2024). Issues of Formation and Management of the Innovation Strategy of Higher Education Institutions. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 2(2), 123-128.

10. Soliyevich, B. O. (2023). MAMLAKATIMIZ IQTISODIY HAMDA IJTIMOY TARAQQIY ETISHIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNING ROLI VA O'RNI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(4), 4-8.

11. Barnoyev O., Khurmatov B. RAQAMLI IQTISODIYOTNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDA TUTGAN O'RNI. "Экономика и социум" №2(117) 2024 www.iupr.ru

12. Barnoyev Olim. MEHNAT MOTIVATSIYASI HAMDA MEHNATNI RAG'BATLANTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH "Экономика и социум" №2(117) 2024 www.iupr.ru